

تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم

دکتر محمد امیری

www.ketab.ir

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر
المصطفی ﷺ

سرشناسه: امیری، دادمحمد، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور: تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم / دادمحمد امیری
مشخصات نشر: قم: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (علیه السلام)، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری: ۲۷۹ص.
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۹۸۵-۴
وضعیت فهرست نویسی: قیفا
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: تربیت اخلاقی -- جنبه های قرآنی
موضوع: تربیت اخلاقی -- جنبه های مذهبی -- اسلام
شناسه افزوده: جامعه المصطفی (علیه السلام) العالمية.
مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (علیه السلام)
۱۳۹۴ ۸۱۵الف/۳/۳ BP
۲۹۷/۴۸۳۷ رده بندی دیوید
۴۰۹۸۱۰۲ شماره کتابخانه ملی

حق چاپ برای نشر المصطفی (علیه السلام)

تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم
مؤلف: دادمحمد امیری
چاپ اول: ۱۳۹۴ اش / ۱۴۳۷ق
ناشر: مرکز بین المللی ترجمه و نشر المصطفی (علیه السلام)
● چاپ: تارنجستان ● قیمت: ۱۰۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۳۰۰ نسخه

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند

مراکز پخش

قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸، تلفکس: ۳۷۸۴۹۳۰۵/۹ - ۰۲۵
قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه، تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ - ۰۲۵، فکس: ۳۲۱۳۳۱۴۶ - ۰۲۵
قم، مجتمع ناشران، طبقه سوم واحد ۳۰۸، تلفن: ۳۷۸۴۲۲۰۲ - ۰۲۵

pub.miu.ac.ir miup@pub.miu.ac.ir

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این‌رو مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی (علیه السلام) و مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) می‌باشد.

«جامعة المصطفیٰ (علیه السلام)» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف نام‌آور حمیدی (علیه السلام) «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ (علیه السلام)» را تأسیس کرده است.

در پایان لازم می‌دانیم تلاش همه عزیزانی را که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس گزارده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ (علیه السلام)

فهرست

۹	مقدمه
۱۳	فصل اول: کلیات
۱۳	تربیت در لغت و اصطلاح
۲۰	اخلاق در لغت و اصطلاح
۲۲	رابطه اخلاق و تربیت
۲۴	تعریف تربیت اخلاقی
۲۸	واژه تربیت در قرآن
۳۲	واژه تربیت در روایات
۳۳	پیشینه بحث
۳۴	۱. دوران قدیم
۳۵	۲. دوران معاصر
۴۰	ساحت‌های تربیت
۴۰	۱. تربیت عقلانی
۴۱	۲. تربیت جسمی
۴۱	۳. تربیت اجتماعی
۴۲	۴. تربیت جنسی
۴۴	۵. تربیت اخلاقی

۴۵	اهداف تربیت اخلاقی
۴۶	۱. کسب و پرورش فضایل اخلاقی
۴۷	۲. اصلاح رذایل اخلاقی
۴۸	روش‌های تربیت اخلاقی
۵۱	فصل دوم: امکان تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم
۵۱	دیدگاه اول: امکان تربیت
۵۲	دیدگاه دوم: تغییرناپذیری
۵۲	دیدگاه سوم: امکان تغییر بعضی صفات
۵۲	مکان تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم
۵۷	فصل سوم: عوامل زمینه‌ساز تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم
۵۷	ویژگی‌های اخلاقی پدر و مادر
۶۰	محیط و فضای سال اخلاق
۶۳	وجود قدرت تشخیص صحیح
۶۵	وجود روحیه خشیت
۶۸	وجود تقوای ابتدایی
۷۰	۱. تقوا زمینه پذیرش هدایت
۷۱	۲. تقوا زمینه پذیرش موعظه
۷۴	۳. تقوا زمینه پذیرش تذکر
۷۵	وجود درجه نخست ایمان
۷۷	وجود روحیه شرح صدر
۸۰	وجود روحیه تسلیم و حق‌پذیری
۸۳	فصل چهارم: مهم‌ترین ویژگی‌های الگوی تربیت اخلاقی در قرآن
۸۴	خشوع
۸۹	اعراض از لغو
۹۱	پرداخت زکات
۹۳	عفت و پاکدامنی
۹۵	امانت‌داری و وفای به عهد
۹۶	رقت و نرمی دل

۹۷	آرامش روحی
۹۸	توکل بر پروردگار
۹۹	تواضع
۱۰۰	حلم و بردباری
۱۰۱	مناجات شبانه
۱۰۲	اخلاص
۱۰۵	فصل نهم: موانع تربیت اخلاقی از دیدگاه قرآن کریم
۱۰۵	بیزگشای منفی پدر و مادر
۱۰۶	محیط و فضا، فاسد
۱۱۱	وجود روحیه شقاوت
۱۱۴	وجود روحیه باطل و عدم اعتنا
۱۱۵	وجود روحیه مخالفت با حق
۱۱۷	وجود روحیه حرص و طمع نسبت به دنیا
۱۲۰	وجود روحیه تکبر و خودپسندی
۱۲۳	پیروی از هوا و هوس
۱۲۵	پیامدها و آثار موانع تربیت اخلاقی در روح انسان
۱۳۹	فصل ششم: روش های ایجاد و پرورش فضایل اخلاقی
۱۴۱	گفتار اول: ایجاد محیط تربیتی مساعد
۱۴۲	۱. شیوه های سالم سازی محیط خانه
۱۵۰	۲. شیوه های سالم سازی محیط اجتماع
۱۵۵	۳. شیوه های سالم سازی محیط همسالان
۱۶۰	گفتار دوم: ارائه الگو
۱۶۵	۱. نقش الگو در تربیت اخلاقی
۱۶۵	۲. الگوهای اخلاقی در قرآن کریم
۱۷۶	گفتار سوم: بشارت و تشویق
۱۷۶	۱. بشارت دادن
۱۸۶	۲. تشویق
۲۰۰	گفتار چهارم: ارائه تصویر کامل از اعمال نیک

۲۰۰	۱. بیان فواید فضایل اخلاقی
۲۰۳	۲. تبیین جایگاه فضایل اخلاقی
۲۰۷	گفتار پنجم: امر و توصیه به فضیلت‌های اخلاقی
۲۰۸	۱. نقش امر به رفتارهای مطلوب در تربیت اخلاقی
۲۰۹	۲. امر به فضیلت‌های اخلاقی در قرآن کریم
۲۱۳	فصل هفتم: روش‌های حذف و اصلاح رذایل اخلاقی
۲۱۵	گفتار اول: نهی از رذایل اخلاقی
۲۱۵	۱. نقش نهی در تربیت اخلاقی
۲۱۷	۲. نهی از رذایل اخلاقی در قرآن کریم
۲۲۰	گفتار دوم: تذکر و یادآوری
۲۲۳	۱. جنبه‌ی تذکر در قرآن
۲۳۱	۲. شیوه‌های تذکر
۲۳۹	گفتار سوم: انذار و تنبیه
۲۳۹	۱. انذار
۲۴۶	۲. تنبیه
۲۵۶	گفتار چهارم: تغافل و چشم‌پوشی
۲۶۰	گفتار پنجم: موعظه
۲۶۲	موعظه در قرآن کریم
۲۶۹	کتابنامه
۲۷۵	منابع عربی

مقدمه

تربیت یکی از پایه‌های مهم و اساسی سعادت انسان است. اهمیت تربیت در زندگی انسان به حدی است که می‌توان گفت خوشبختی و سعادت فرد، خانواده و حتی ملت‌ها بستگی به نوع آن دارد. در عصر حاضر تربیت به ابعاد متعددی همچون عاطفی، عقلانی، معنوی، اعتقادی، جنسی، اجتماعی و اخلاقی تقسیم می‌شود؛ در این میان تربیت اخلاقی، که وظیفه تهذیب نفس و ساختن انسان را بر عهده دارد و در جهت ارتقا و پاکیزه‌سازی زندگی فردی و اجتماعی تلاش می‌کند، جایگاه ویژه‌ای دارد. به همین جهت پیام‌آوران الهی در طول تاریخ بشریت با فراخوانی امت‌ها به پرستش یگانه آفریدگار جهان و تکیه بر ارزش‌های اصیل اخلاقی در همه ابعاد زندگی، انسان را به رشد و رویش فضایل اخلاقی رهنمود ساخته‌اند. از همین سلسله سفیران الهی پیام‌آور اسلام است که علت برانگیخته شدن خود را تربیت اخلاقی بشر برمی‌شمارد.^۱

قرآن کریم فلسفه بعثت پیامبران علیهم‌السلام را تهذیب نفس و پرورش

۱. إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ. (علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۶۸، ص ۳۸۲).

انسان‌های آراسته به فضایل اخلاقی بیان می‌کند^۱ و خصلت‌های نیک اخلاقی را ملاک ارزش انسان می‌داند^۲ و همچنین راهکارهای مهم و کاربردی را برای پرورش انسان‌های نیک و آراسته به فضایل اخلاقی معرفی می‌کند.

با وجود اهتمام فراوان قرآن کریم به تربیت اخلاقی، تحقیقات در این زمینه بسیار کم بوده است. همین مسئله باعث شده عده‌ای به جای تمسک به قرآن کریم، ائمه معصومین علیهم‌السلام به مکاتب روان‌شناسی و تربیتی روی آورند. اگرچه دانشمندان روان‌شناسی و علوم تربیتی دستاوردهای مهم و مفیدی داشته‌اند، اما باید توجه داشت که دوری مکاتب بشری از وحی و بی‌توجهی به خدا و آخرت از حمله‌ناپذیر بزرگی است که نمی‌توان آن را نادیده گرفت.

مجموعه **سیرگامی در شکل‌گیری نظام تربیت اخلاقی قرآن کریم** است که در هفت فصل تنظیم شده است. در فصل اول کلیات بحث مانند مفهوم‌شناسی تربیت، رابطه اخلاق و تربیت، پیشینه تربیت اخلاقی، ساحت‌های تربیت و اهداف تربیت اخلاقی بررسی شده است.

در فصل دوم پس از بیان دیدگاه‌های متفاوت درباره امکان تربیت اخلاقی، به دو گروه از انسان‌ها اشاره شده است: گروهی با مقدمات اختیاری، استعداد و قابلیت تربیت اخلاقی را از خود سلب می‌کنند و گروه دیگر که زمینه پذیرش تربیت اخلاقی در آن‌ها فراهم است، در فصل سوم عوامل زمینه‌ساز تربیت اخلاقی بررسی شده و در فصل چهارم ویژگی‌های الگوی تربیت اخلاقی قرآن کریم معرفی شده است. در فصل پنجم موانعی که باعث می‌شود انسان تبدیل به موجودی حق‌ستیز شود که دیگر قابلیت تربیت اخلاقی را نداشته باشد، معرفی شده است.

۱. ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ﴾ (جمعه، آیه ۲).

۲. ﴿إِنْ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ اتَّفَاقُكُمْ﴾ (حجرات، آیه ۱۳).

فصل ششم و هفتم که مهم‌ترین بحث در این پژوهش است، به روش‌های تربیت اخلاقی قرآن کریم اختصاص یافته است. در فصل ششم روش‌های ارائه الگو، ایجاد محیط مساعد، بشارت و تشویق، ارائه تصویر کامل از اعمال نیک و امر به فضیلت‌های اخلاقی به‌عنوان مهم‌ترین روش‌های ایجاد و پرورش فضایل اخلاقی معرفی شده است. موضوع فصل هفتم، روش‌های نهی از رذایل اخلاقی، انذار و تنبیه، تذکر، تامل و موعظه به‌عنوان مهم‌ترین روش‌های اصلاح رذایل اخلاقی است. در اینجا بر خودم لازم می‌دانم که از استاد راهنما حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد خاچه‌گر و استاد مشاور جناب آقای مرویان حسینی و استاد داور حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر قربانزاده که با راهنمایی‌های بنده را در به انجام رساندن این اثر یاری کردند و این اثر را مرهون هدایت‌های علمی خود ساختند، صمیمانه تسلیت و تهنیت عرض کرده، از خدای کریم پاداشی درخور کرم خویش برای آنان مسئلت نمایم. به یقین اگر مساعدت‌ها و راهنمایی‌های این بزرگواران نبود، این اثر هرگز در این قالب عرضه نمی‌گردید. همچنین از ریاست محترم جامعه‌الصلطفی رحمۃ اللہ علیہ العالمیة مجتمع آموزش عالی مشهد مقدس (حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین محمد حسین مهدوی‌مهر که زمینه مساعدی را برای تحقیق و پژوهش در علوم اسلامی و معارف قرآنی را فراهم نمودند، کمال تشکر را دارم. از حجت‌الاسلام والمسلمین حبیب‌الله اسلامی نیز که در طول تحصیل، تحقیق و پژوهش با تشویق‌ها و حمایت‌های خود بنده را در به ثمر رسیدن این اثر یاری نمودند، کمال تشکر را دارم و توفیقات روزافزون ایشان را از خدای سبحان مسئلت دارم.